

12. Сластенин В. Педагогика: Инновационная деятельность / В. Сластенин, Л. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 224 с.

13. Степанов С. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций / С. Степанов. – М. : Наука, 2000. – 174 с.

УДК 378.011.3-051

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Багно Ю.М., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

Сергійчук О.М., к. і. н.,
доцент кафедри педагогіки

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

У статті розглядаються деякі аспекти професійного розвитку вчителя в умовах упровадження інклюзивної освіти та інклюзивного навчання. Зокрема, визначено особливості організації навчально-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів. Особистісно орієнтований підхід передбачає індивідуалізацію та диференціацію навчання. Компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти та ґрунтується на особистості учня.

Ключові слова: професійний розвиток педагога, інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, особистісно орієнтований підхід, компетентнісний підхід, індивідуалізація навчання, диференціація навчання.

В статье рассматриваются некоторые аспекты профессионального развития учителя в условиях внедрения инклюзивного образования и инклюзивного обучения. В частности, определены особенности организации учебно-воспитательного процесса на принципах личностно ориентированного и компетентностного подходов. Личностно ориентированный подход предполагает индивидуализацию и дифференциацию обучения. Компетентностный подход определяет результативно-целевую направленность образования и основывается на личности ученика.

Ключевые слова: профессиональное развитие педагога, инклюзивное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, личностно ориентированный подход, компетентностный подход, индивидуализация обучения, дифференциация обучения.

Bahno Yu.M., Serhiichuk O.M. PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A FUTURE TEACHER IN THE PROCESS OF PREPARATION FOR INCLUSIVE EDUCATION

The article discusses some aspects of professional development for teachers in implementation of inclusive education and inclusive education. In particular, the features of organization of educational process on the principles of student-centered and competence-based approaches. The personality-oriented approach involves the individualization and differentiation of learning. The competence approach determines the effective targeting of education is based on the individual student.

Key words: professional development of teachers, inclusive education, children with special educational needs, personal-oriented approach, competence approach, individualization of learning, differentiation of learning.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку України мають вплив на всі без винятку процеси в державі. Новітні тенденції спостерігаємо також у системі освіти, що характеризується пошуком шляхів узгодження її змісту зі світовими стандартами. Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти в Україні є створення ефективної системи підготовки педагогічних працівників на основі поєднання на-

ціональних надбань світового значення та усталених європейських і світових традицій.

Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють процеси реформування освіти в Україні (Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Візії нової української школи, яку розглядали спільно представники Міністерства освіти і науки України,

наукової й педагогічної спільноти), свідчить про актуальність проблеми професійного розвитку педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних закладах розкрито в працях О. Абдулліної, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, В. Кузя, О. Мороза, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Троцько, Н. Хміль, О. Щербакова та інших авторів. Проблеми професійного розвитку педагога стали предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Андрющенка, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Л. Пуховської, Н. Кузьміної, В. Кременя, О. Маркової, Л. Мітіної та інших.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми професійного розвитку особистості дає змогу виокремити такі його компоненти:

- підвищення професійної компетентності;
- удосконалення професійних навичок і вмій;
- освоєння нових способів прийняття й реалізації ефективних рішень;
- освоєння нових високопродуктивних технологій вирішення професійних завдань;
- удосконалення системи самоконтролю;
- освоєння нових технічних засобів діяльності [1].

У дослідженні феномена «професійний розвиток учителів» Л. Пуховська зазначає, що однією з його характеристик є постійний процес оптимального вибору та поєднання різних форм, методів, технологій, які є найбільш оптимальними в конкретній ситуації і в конкретному місці [12].

Постановка завдання. Розглянемо лише один з аспектів професійного розвитку вчителя, що зумовлений впливом інтеграційних і глобалізаційних процесів в Україні, – упровадження інклюзивної освіти та інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах інклюзивна освіта розглядається як шлях забезпечення доступності до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини [4]. Водночас інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання та з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності [8].

Дослідження різних аспектів інклюзивного навчання, проведені вітчизняними й зарубіжними вченими (такими як І. Білецька, М. Ворон, В. Засенко, С. Ендрюс, Д. Ендрюс, Л. Данком, А. Колупаєва та інші), засвідчили, що більшість дітей з особливими освітніми потребами мають здатність до навчання та можуть здобувати освіту в загальноосвітніх навчальних закладах.

Упровадження інклюзивної освіти зумовлюється декількома факторами, у тому числі необхідністю забезпечення права кожної особистості на здобуття освіти, зокрема права дітей (людей) з особливими освітніми потребами, а також згідно з рішеннями ЮНЕСКО, Ради Європи, Міжнародного департаменту стандартів.

Євроінтеграційні процеси, що вплинули на створення й розвиток моделі інклюзивної освіти в Україні, вимагали розроблення нової та вдосконалення чинної законодавчої й нормативно-правової бази. Зокрема, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року одним зі стратегічних завдань визначила створення ефективної системи інклюзивної освіти. На виконання таких завдань Кабінетом Міністрів України було видано постанови й розпорядження щодо особливостей упровадження та організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 року № 872 визначено необхідність організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах із метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації й інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі в навчально-виховному процесі [7]. Іншим знаковим документом Кабінету Міністрів України була Постанова «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» від 21 серпня 2013 року № 607 [9]. Наказом Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 року № 912 затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка визначила мету, завдання й принципи освіти для дітей з особливими освітніми потребами, шляхи впровадження та очікувані результати. Також розроблено методичні рекомендації з питань інклюзивної освіти дітей і студентів [4]. Цей документ визначає інклюзивне й інтегроване навчання як інноваційний підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами та вимагає організації навчаль-

но-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів.

Організація навчально-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого підходу в умовах інклюзивного навчання сприятиме професійному розвитку вчителя. Адже в таких умовах учитель удосконалює знання, уміння й навички в питаннях урахування індивідуальних особливостей дитини, її здібностей, особливостей розвитку, індивідуального темпу навчання; вчиться розробляти комплексну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами, пристосовувати середовище до потреб дитини; сприяє наданню додаткових послуг. Побудова навчально-виховного процесу на засадах особистісно орієнтованого підходу в умовах інклюзивного навчання дає змогу зосередити увагу на потребах не лише учня з особливими потребами, а й кожного учня класу; урахувати індивідуальні потреби всіх учнів; задіяти всіх учасників освітнього процесу, зокрема й батьків до співпраці; забезпечити створення ситуації успіху для кожної дитини в класі. Свого часу В. Сухомлинський зазначив: «Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися» [14, с. 164].

На думку С. Сисоевої, навчально-виховний процес, організований на засадах особистісно орієнтованого підходу, сприятиме розвитку інтелектуального, творчого й духовного потенціалу дитини, її неповторної індивідуальності, творчих можливостей, мислення, підвищенню рівня загальної освіченості, широті поглядів, здатності до самостійної, активної діяльності [13, с. 159]. У свою чергу І. Якиманська зазначала: «Навчання, де на чільне місце ставиться особистість дитини, її самобутність, самоцінність, суб'єктний досвід кожного, спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти <...> особистісно орієнтоване навчання виходить із визнання унікальності суб'єктного досвіду самого учня як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності, що проявляється, зокрема, у пізнанні» [15, с. 31]. У таких умовах взаємини учителя та учня, на думку В. Кузя, характеризуються як партнерські, сприяють вільному самовизначенню, самоутвердженню і учня, і його педагога, не абстрактному формуванню учня, а продукуванню рольової функції «образу особистості» [5, с. 19].

В умовах інклюзивного навчання організація навчально-виховного процесу на задах особистісно орієнтованого підходу передбачає створення індивідуального навчального плану та індивідуальної про-

грами розвитку, що також впливає на професійний розвиток учителя. Адже ці документи не просто передбачають урахування суб'єктивного досвіду дитини, її основних позитивних характеристик (особливостей пізнавальних процесів, мислення, способу сприйняття навчальної інформації), а на основі врахування індивідуального темпу й способу засвоєння навчального матеріалу ставлять перед учителем завдання підбору оптимальних вправ і завдань. Отже, індивідуальний план та індивідуальна програма розвитку в умовах інклюзивного навчання сприятимуть упровадженню індивідуалізації й диференціації навчання. Адже індивідуалізація навчання як один із принципів педагогіки передбачає вибір форм, способів, методів і засобів навчання згідно з індивідуальними особливостями особистості, тоді як диференціація навчання – це спосіб його індивідуалізації.

Аналіз праць С. Логачевської свідчить про те, що в навчально-виховному процесі використовують різні види диференційованих завдань: за ступенем складності (завдання, що потребують різної глибини узагальнення й висновків, завдання творчого характеру) та за ступенем самостійності учня (завдання добираються однакової складності, проте при цьому диференціюється міра допомоги) [6]. В умовах інклюзивного навчання знання вчителя про види диференціації навчального матеріалу дадуть змогу розробити й описати в програмі розвитку дитини необхідні адаптації або модифікації навчального матеріалу.

Адаптація навчального матеріалу в умовах інклюзивного навчання передбачає зміни в навчальному процесі, які можуть стосуватися способу сприйняття навчального матеріалу (візуально, аудіально). Адаптація навчальних підходів передбачає врахування темпу й ступеня самостійності виконання завдань. Застосування ж модифікації, на відміну від адаптації, передбачає зміну змісту або концептуальної складності навчального завдання, а отже, вимагає диференціації складності навчального матеріалу. Тому модель інклюзивного навчання передбачає оптимальний вибір форм і методів навчання з акцентуванням насамперед на сильних якостях кожної дитини, її талантах, переконанні дітей у тому, що їх відмінність є їхньою перевагою, а не проблемою.

Компетентнісний підхід в умовах інклюзивного навчання тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим підходом, адже визначає результативно-цільову спрямованість освіти та ґрунтується на особистості учня. Реалізація компетентнісного підходу в умовах інклюзивного навчання сприяє вирі-

шенню провідного завдання навчання дітей з особливими освітніми потребами (формуванню життєвої компетентності) – здатності застосовувати на практиці знання, досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації й соціально-побутової адаптації, набуті в процесі навчання та комплексної реабілітації [9].

Життєва компетентність, на думку І. Ящук, являє собою знання, уміння, життєвий досвід, необхідний для вирішення життєвих завдань і продуктивного здійснення власного життя [16, с. 24].

У свою чергу О. Кононко констатує: «Життєва компетентність охоплює <...> уміння орієнтуватись у соціальних ситуаціях; здатність обирати адекватні й ефективні способи розв'язання життєвих проблем; знання своїх особистих якостей; здатність до самовдосконалення та самозмін; здатність розуміти й оцінювати інших людей, встановлювати з ними адекватні способи спілкування, проявляти толерантність у стосунках; уміння керувати собою й обставинами свого життя» [3, с. 2].

Життєва компетентність, на думку І. Єрмакова, – це інтеграція різних видів компетентностей, які розкривають загальні здатності людини [11]. До ключових компетентностей як спеціально структурованого комплексу якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності, належать такі:

1) комунікативна – здатність особистості застосовувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми й віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями;

2) читацька – є базою комунікативної та пізнавальної компетентностей;

3) предметна математична – особистісне утворення, що характеризує здатність учня (учениці) створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності під час розв'язування навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань;

4) предметна природознавча – особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні завдання, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа»;

5) соціальна – здатність особистості продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі;

6) здоров'язбережувальна – набуття учнями навичок збереження, зміцнення, вико-

ристання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвитку особистої фізичної культури;

7) міжпредметна – здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей;

8) предметна – освоєння учнями в процесі навчання досвіду специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної з набуттям нового знання, його перетворенням і застосуванням (Державний стандарт початкової загальної освіти [2]).

Отже, зміст життєвої компетентності становлять такі компоненти:

– уміння використовувати набуті знання в навколишній дійсності (здатність творчо мислити);

– взаємодія та співпраця в соціальних групах;

– уміння запобігати конфліктним ситуаціям;

– здатність до самореалізації особистості, індивідуального розвитку й самовдосконалення;

– здатність знаходити та переробляти інформацію;

– уміння планувати стратегію власного життя, що сприятиме розвитку в таких дітей фізичних, комунікативних, соціальних навичок та формуванню емоцій.

Саме тому професійний розвиток майбутнього педагога в процесі підготовки до інклюзивного навчання, на нашу думку, можливий за таких умов: знання педагогічних закономірностей навчання та психологічних особливостей вікового й індивідуального розвитку дітей; уміння обирати оптимальні методи навчання; створювати освітньо-розвивальне середовище для розвитку кожної дитини в умовах інклюзивного навчання; здатність здійснювати корекцію в умовах інклюзивного навчального середовища. Новим для майбутнього педагога є усвідомлення та розуміння індивідуальних особливостей дитини, рівня її соціалізації й соціального досвіду, на основі яких має здійснюватись підбір корекційних впливів на дитину.

Упровадження в освітній простір інклюзивного навчання дає змогу кожній дитині, у якої є нескладні психофізичні вади, порушення фізичного чи інтелектуального розвитку, стати повноцінним членом суспільства. Адже практика показує, що діти з нескладними вадами мають своєрідний характер розвитку, якщо їх не інтегрувати в навколишнє середовище, не включати в соціальні проекти (зокрема, виникає низ-

ка вторинних відхилень у здоров'ї, частіше психічного характеру, таких як нервові зриви, дратівливість, агресія, апатія тощо). Здорові діти за таких умов набудуть досвід взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, що сприятиме розвитку толерантності, чуйності, милосердя, співчуття, терпіння, взаємодопомоги та інших моральних якостей. Тому організація інклюзивного навчання – це форма й спосіб реалізації дитини з особливими потребами, формування її неповторної індивідуальності, розвиток її творчого потенціалу та прагнення до самостійної пізнавальної діяльності.

Однак не вирішеними завданнями у впровадженні інклюзивного навчання залишаються такі проблеми:

а) наукового, навчально-методичного, матеріально-технічного й фінансового забезпечення інклюзивного навчання;

б) упровадження інноваційних освітніх технологій інклюзивного навчання та спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами;

в) формування освітньо-розвивального середовища, що включає психолого-педагогічний і медико-соціальний супровід;

г) створення спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання;

г) подолання соціальних і професійних стереотипів; залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до участі в навчально-реабілітаційному процесі.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сьогодні процеси інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади набудуть значного поширення та стануть більш успішними за умови зміни ставлення в суспільстві до таких дітей і до ідеї інклюзії в цілому, покращення матеріального забезпечення системи сучасної освіти, здійснення невідмінної фахової підготовки майбутніх педагогів та розробки науково-методичних аспектів інклюзивного навчання з метою допомоги дітям з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зазыкин В. Акмеологические проблемы профессионализма / В. Зазыкин, А. Чернышев. – М., 1993. – 148 с.
2. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-p>.
3. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... докт. пси-

хол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Кононко. – К., 2001. – 36 с.

4. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 року № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.

5. Кузь В. Школа В. Сухомлинського – школа самореалізації особистості / В. Кузь // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка». – 2002. – № 5. – С. 5–10.

6. Логачевська С. Педагогічна творчість сільського вчителя / С. Логачевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/8/visnuk_11.pdf.

7. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

8. Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання : Лист Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2012 року № 1/9-384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/normativno-pravova-baza.html>.

9. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 року № 607 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/normativno-pravova-baza.html>.

10. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/normativno-pravova-baza.html>.

11. Психологія і педагогіка життєтворчості : [навч.-метод. посібник] / за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, В. Тихоновича. – К., 1996. – 792 с.

12. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку педагогів: рух до концептуальної карти / Л. Пуховська // Порівняльна професійна педагогіка: науковий журнал. – 2011. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khnu.km.ua/root/res/2-7001-31.pdf>.

13. Сисоева С. Особистісно орієнтовані технології: сутність, специфіка, вимоги до проектування / С. Сисоева // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – 2003. – Ч. 1. – С. 159–160.

14. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976–1978. – Т. 3 : Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 1977. – 582 с.

15. Якиманская И. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 96 с.

16. Яшук І. Формування життєво компетентної особистості : [навч.-метод. посібник] / І. Яшук. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького гуманіт.-пед. ін-ту, 1999. – 54 с.